

RACİ'NİN MİTOLOJİSİ İNSANLIĞIN HİKÂYESİ

Zeynep Sati Yalçın

■ İnsan; düşünen, sorgulayan, merak eden bir canlı olarak geçmişten günümüze kadar varlığının anlamını, insanın ve kâinatın yaratılış nedenini, nasıl oluştuğunu sormuştur. Sorularının cevabını, yaşadığı çağın imkânları ölçüsünde arayıp bulmaya çalışmıştır. İnsanın arayışları doğal olarak yaşadığı çevrede başlamış ve kısıtlı olan bilgilerle rüzgâr, yağmur, kar gibi doğa olayları da dâhil olmak üzere dağların, denizlerin, kâinatın, canlı ve cansız varlıkların yaratılış sebebini, nasıllığını anlamaya ve kendi varlığına anlam yüklemeye çabalamıştır. Bulduğu cevapları, elde ettiği bilgileri ve gözlemlerini yorumlamış, hayal gücünü de ekleyerek insanlığın ilk anlatıları olan mitlerini oluşturmuştur.

Mit, sözlüklerde; bir inancın veya bir halkın kültüründe tanrılar, tanrıçalar, kahramanlar, evren ve insanın yaratılışına dair anlatıların bütünüdür şeklinde açıklanır. En eski zamanlarda, yani başlangıçta olan olayları anlatan hikâyeler bütünü olan mitler, kutsaldır çünkü söz kutsaldır ve ulaşılabilen tek bilgi kaynağıdır.

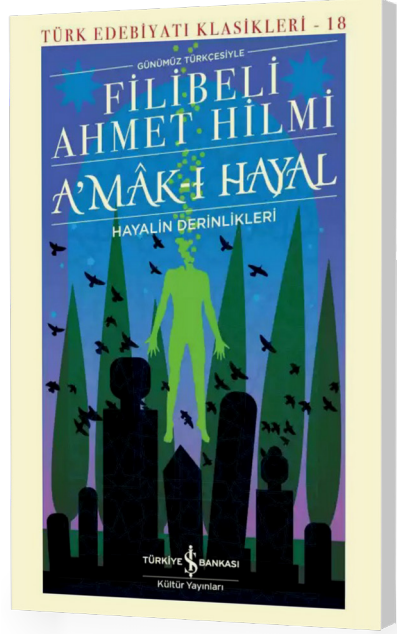
Her milletin kendine has yaşam biçimini, inancını, kültürünü barındıran mitolojik hikâyeler; halkın arasında oluşmuş ve sözlü kültür vasıtasıyla dilden dile yayılmıştır. Doğu ve Batı milletlerinin insan kişiliklerini ve davranışlarını belirleyen arketiplerinin de temeli olan mitler, coğrafyalara ve dinlere göre ayrıntıda farklılıklar içerse de özünde birbirlerine benzer. Mitolojilerde evrenin ve insanın ilk yaratılışında, varlığından söz edilen toprak, su, ateş ve hava unsurlarından bahsedilir. Farklı adlarla ama aynı hikâyeyle Âdem, Havva, Şeytan karakterlerinin anlatıldığını, yasaklar ve nasihatler içerdiğini görürüz. Bu da bize asıl kaynağın tek olduğunun ipuçlarını verir. Asıl kaynak olan tek Tanrı, yarattığı her topluma bir rehber göndermiş ve onun aracılığıyla insana dünya hayatı için bilmesini istediği kadar bilgiyi ve ilk yaratılışın öyküsünü peygamberleri aracılığıyla vahiy

olarak vermiştir. Sözlü aktarımla dilden dile aktarılan bu kutsal anlatılara zamanla insan sözleri, hayalleri, zamanın efsaneleri de karışarak mitsel hikâyeler oluşmuştur.

Yeryüzünde var oluşunun üzerinden yüzlerce yahut binlerce yıl geçse de insan her çağda var oluşu, yaratılışı sorgular; kendine, dünyaya ve hayata anlam bulmaya çalışır. Bu sorgulama ilk örneğe yani kökene, model alınan ilke kadar gider. Asıl düğüm oradaymış gibi, onu çözerse diğer düğümleri de çözebileceğine inanarak ilk var oluşu çözmek ister. Bilgi her zaman insana huzur vermez, yeterince tatmin etmez, insan harekete geçmedikçe değişmesini sağlamaz, bununla beraber bilgi arttıkça bilinmeyen de artar. Toplumsal veya bireysel konularda kendini karşı çıktığı, kabullenemediği bir davranış, düşünüş, inanç veya yaşam içinde bulan insan, kendisiyle ve toplumla çatışır, huzursuz olur. Huzursuzluktan kurtulmak için onun ilk kaynağını arar. Anlayıp yüzleşerek onu ret veya kabul etmek ister ki, bir düzen oluştursun ve içindeki kaostan kurtulabilsin. Arayış tasavvuf felsefesindeki silsile zincirini oluşturmak gibi mitolojik hikâyelere kadar uzanır.

Bu arayışın en güzel örneklerinden biri, Filibeli Ahmet Hilmi tarafından yazılan ve Türk edebiyatının Batılılaşma döneminde felsefi ve gerçeküstü eserlerin ilki olarak kabul edilen *A'mâk-ı Hayal*¹ adlı romandır. 1910'da ilk baskısını yapan eserin kahramanı Raci, bireyselliğin ön plana çıktığı 20. yüzyılın insanıdır. Pozitif bilimlerin ilerlediği, bilgiye kolayca ulaşıldığı, çok çabuk yayıldığı ve aynı oranda da dinin ve hikmetin küçümsendiği, hatta yok sayıldığı modern çağlarda yaşamasına rağmen mevcut bilgiler Raci'nin ruhunu tatmin etmemiştir. Tıpkı ilkel zamanların insanları gibi çelişkiler, şüpheler ve merak içinde kıvrınmaktadır. Varlık, insan, hayat ve yaratılış hakkında ilk insanların sorduğu soruların benzerleri, zihninde dolaşarak onu rahatsız etmektedir. Eserde "İlk Kitap" olarak verilen bölümde dokuz gün boyunca Aynalı Baba'nın rehberliğindeki Raci'nin seyri sülukuna şahit oluruz.

Bilgiye âşık olan Raci okulda edindiği bilgilerle yetinmez, sürekli okuyarak bilgisini artırmaya çabalar, ama okuyup öğrendikleriyle toplumun beklentileri, kendi kabulleri, inandıkları ve gerçek hayat arasında müthiş uçurumlar vardır.

¹ Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mâk-ı Hayal*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

İnsanların maskeli olduğunu keşfettiğindeyse hayreti daha da artmıştır. Toplumsal yaşamda, artık yeni nesil tarafından gelenekselleştirilerek şekle indirgenen ibadetlerin ruhsuz bir tören gibi algılandığını görmek onu şaşırtır. Topluca yapılan ibadetlere katılan arkadaşlarının bunu içselleştirmediklerini fark eder: *“Bunların bir kısmı uzmanlaştığı ilimle, fenle ve göreviyle meşgul olur, sonla ve hikmet denilen varlık muammasıyla ilgilenmezdi. Bazıları ise din duygusundan âdeta soyutlanmıştı; dine hikmete efsane kalıntısı gözüyle bakıyordu.”* Bahsi geçen arkadaşları, oruç tutan ama namaz kılmayan, teravihe yanaşmayan, vaaz ve Kur'an dinleyen, ama mesajlarını anlamak istemeyen gençlerdir. Üstelik bu gençler eğitilmiş, namuslu, vicdanlı insanlardır: *“Mevsim elbisesi giyme kabilinden olan bu tür dindarlığa ben her yıl şaşardım.”* Bunun nedenini sorgular Raci. Kendilerine anlatılanları dinlemiş ama içselleştirememiş insanların, geleceği temsil eden topluma, görünüşte uyma çabaları ile çağdaş yaşamın sunduğu bilgi ve imkânlarla kapılma arasındaki kayboluşlarını görmüştür. Seküler hayata kendini bırakan ve ruhu yok sayan çağın aydın insanlarıdır arkadaşları. Oysa Raci, insanın bir ruhu olduğunun, fizik ötesinin ve nefsi isteklerin gücünün farkındadır. Sefahatine düşkün arkadaşlarıyla vakit geçirirken, sohbet ederken sorularına onlardan cevap alamayacağını bilmektedir.

Ruhun arayışını önemseyen Raci, kalabalığa teslim olmaz, düşünmekten ve aramaktan hiç vaz geçmez. Arayışı onu bir mezarlıkta yaşayan meczup görünüşlü Aynalı Baba'ya götürür. Aynalı Baba Raci'ye verdiği cevaplarla onu başa, ilk olana taşır. Zamanlar arası bir yolculuğa çıkar, farklı milletlerin mitolojilerinin içinde tanrı ve tanrıçaların, âlimlerin, filozofların yanında yaşayarak insanın hakikatini, kendi nefsini tanımaya çalışır. Kendini tanımayan Rabb'i ni tanımaz, nefsini tanımayan da onu ıslah edemez, düşüncesiyle maddeden manaya doğru bir seyahattir yaptığı.

Aynalı Baba'nın kılık kıyafeti, bir Şaman gibi tasvir edilir. Ancak çaldığı enstrüman davul değil İslam tasavvufunun musiki aleti olan neydir. Türklerin tarih sahnesinde var oldukları bilinen ilk inançlarına kıyafet olarak ve sonradan kabul ettikleri İslam'a ise söz ve ses olarak işaret edilmektedir. Aynalı Baba'nın yaşadığı yerse, insan soyunun dünya hayatının sonu olan mezarlıktır. İlk yaratılışın toprakla başlaması gibi, varılacak nihai yer de mezarlıkta toprak olmaktır.

Raci'nin ilk şaşkınlığı Aynalı Baba'nın kıyafeti ve tavırları arasındaki tenakuzla başlar. Toplumda öğretilen bir takım kabullerle dış görünüşle karakteri örtüştürmek ister. Arkadaşlarının süslü, gösterişli, eğitilmiş insanlar gibi görünmelerine rağmen manevi bakımdan sıradan olmaları gibi, Aynalı Baba da eski, yırtık, yamalı, ayna ve teneke parçaları dikilmiş kıyafetinin içinde zariflik ve ariflik ederek bu ön yargıyı yıkar önce. Sohbetleri insanların ilk tanışıklığındaki doğal selamlaşma ve isim sormayla, ismin anlamıyla başlar. Raci'nin rica eden olduğunu söyleyerek insan olmanın acizlik olduğunu hatırlatır Aynalı Baba.

Uyku ve zihin açıcı olarak bilinen kahveler içildikten sonra, neyin sesine ve Aynalı Baba'nın şiir okumalarına kendini bırakan Raci aşk ve şevkle dolarak kendinden geçer, yükleri hafifler ve boyut değiştirerek başka âlemlere doğru yolculuğa çıkar. Dokuz gün boyunca farklı milletlerin mitolojik kahramanlarıyla buluşarak, İslam'ın tasavvuf anlayışındaki nefis terbiyesini bütün insanlığın hikâyesi içinde yaşayarak öğrenir.

Bu yolculuğun ilk durağı hiçlik zirvesidir. Hürmet ve hakaretin, haz ve acının, varlıkla yokluğun denk görüldüğü hiçlik zirvesine Buda Gotama ile bir yolculuk yaparlar. Nefsin terbiyesi için nefsi isteklerinden vazgeçmesi gerektiği söylenen Raci, yiyecek ve içeceklerle karşı dirense de peri suretli güzelin davetine yenilir. Yenilgiyle beraber güzel görünen her şey çirkinleşir. Ruhun mana âlemindeki seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Diğer gün, Hikmet adıyla İran mitolojisindeki yolculuğunda Zerdüş'tle buluşan Raci, Hüzmüz ve Ehrimen arasındaki savaşta bulur kendini. Nefsin isteklerini temsil eden Emmare ile vuruşurlar. Yine güzel bir kadın kılığında ki Emmare peçesini çıkarınca onun güzelliği karşısında kılıcı düşen Hikmet yenilerek esir edilir, kazanansa aşktır. Zıtlıkların birliğine vurgu yapılan bu seyahatin sonunda aydınlık ve karanlığın kardeşliği selamlanır. Çünkü biri olmadan diğerinin varlığı bilinmeyecektir. Sıkıntı olmadan huzurun, günah olmadan masumiyetin, yokluk olmadan varlığın bilinmesi zordur. Allah'ın isimlerinden Cemal ve Celal, Müntakim ve Gafûr gibi isimler da merhamet ve adaleti gözetten dengeli bir zıtlığı içermektedir.

Başka bir gün yine neyin sedasıyla kendinden geçen Raci, Brahman'ın rehberliğinde vücut hapishanesini tanır. Kâinattaki bütün varlıklarda kendini görür. Varlığın birliği felsefesinden yola çıkan bu seyahatte, cismi ve cinsiyeti olmayan bir ruhun yavaş yavaş bir bedene kavuşması ve diğer varlıklardan üstün olan insana dönüşmesiyle ruhunu fark etmenin güzelliğini keşfeder. Gurur sıfatı dışındaki her varlık, insanın bastığı yere secde etmektedir. Gurur şeytanı temsil eder ve insan gönlü, yaratıcının kiblesidir artık.

Farklı boyutlarda süren yolculuğun son durağı ulular meclisidir. Diğer duraklarda kahraman olarak rol üstlenen Raci, burada artık kendisi olarak bir gözlemcidir yalnızca. Ulular meclisinde peygamberler ve filozoflar vardır. Hepsinin reisi ise Fahr-i âlem Hz. Muhammed'dir. Beşeriyet (insanlık), pejmürde bir kahraman kılığında meclise gelir ve yüz binlerce yıldır çektiği azabı anlattıktan sonra "saadet nedir" diye sorar. Meclisteki her üye bir cevap verse de Beşeriyet tatmin olmaz: *"O vakit reis ayağa kalkarak: 'Ey Beşeriyet! Saadet, hayatı olduğu gibi kabul, zorluklarına rıza, ıslahına gayrettir!' dedi. Beşeriyet ayağa kalktı ve 'Ya Fahri Âlem! Beşeriyetin dertlerini anlayan, ilacını bulan yalnız sensin!' dedi."*

Raci ilk yolculuğuna ön yargılarını fark ederek başlamıştır. İlk başlangıca, insanın yaratılışına kadar uzayan düşsel yolculuklarıyla insanın hakikatini anlar, kendi nefsinin tanır ve onu öldürmeyi değil Allah'ın istediği şekilde ıslah

etmeyi öğrenir. Dünya nimetlerinin, arzuların, bedenın gelip geçiciliğini; gerçek ve kalıcı olanın ruh olduğunu, ruhu beslemenin ve rahatlatmanın önemini kavrar. Hemen bütün milletlerin mitolojisinde yaratılışa dair bilgilerle beraber nefsi eğitmenin farklı yolları da anlatılmaktadır. Hakikate erenlere yoldaş olarak, bazen onların yerine geçerek sürdürdüğü yolculukların sonuncusunu ise İslam'a teslim olarak tamamlar. Bu yolculuk bir yandan da İslam'ın kabul edildiğini onaylayan "La ilahe illallah" ikrarını sözde değil, seyri süluk ile özde yaşayarak aklın ve ruhun ortak rızasıyla kabul etmek demektir.

Bütün coğrafyalarda insanlığın hikâyesi ortaktır, çünkü cevheri ve mayası aynıdır. Ancak düşünen, arayan ve nefsinı ıslah etmeye çabalayanlar ruhsal bütünlüğünü tamamlayarak ferahlığa kavuşurlar.

Son yolculuk bittiğinde Raci'ye rehberlik eden Aynalı Baba yoktur, bir gün tekrar görüşme dileğini ileten bir not bırakarak ortadan kaybolmuştur. Eğitim tamamlanmış, arayan aradığını bulmuştur. Raci, insanlığın ortak hikâyesinden yola çıkarak kendi bireysel mitolojisini yazmıştır.